

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.24:338.4:330.341

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.28-3>

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ЗМІН ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ

INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF CHANGES OF INDUSTRIAL STRUCTURE OF ECONOMY

Горященко Ю.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва та економіки підприємства,
Університет митної справи та фінансів

Horiashchenko Yuliia

University of Customs and Finance

У статті обґрунтовано особливості розвитку і розгортання інноваційної діяльності в умовах недосконалої галузевої структури економіки. Приведено статистичні дані щодо положення України у світових рейтингах за рівнем інноваційності підприємництва. Підкреслено необхідність розвитку галузей соціальної спрямованості та інвестиційного призначення, особливо галузей шостого укладу: біотехнологій, нанотехнологій, робототехніки, повномасштабних систем віртуальної реальності, нової медицини, високих гуманітарних технологій, нового природокористування. Окреслено заходи із системної модернізації галузевої структури економіки України в частині інноваційного розвитку: активізація і підтримка з боку держави інноваційної спрямованості структурних перетворень за рахунок стимулювання розвитку наукомістких і високотехнологічних галузей, подолання ресурсовитратного характеру виробництва, формування ефективного внутрішнього ринку високих технологій, участь вітчизняних підприємств у втіленні великомасштабних міжнародних проєктів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, високотехнологічні галузі, структура економіки, інвестори, людський капітал, інфраструктура, технології.

В статье обоснованы особенности развития и развертывания инновационной деятельности в условиях несовершенной отраслевой структуры экономики. Приведены статистические данные относительно положения Украины в мировых рейтингах по уровню инновационности предпринимательства. Подчеркнута необходимость развития отраслей социальной направленности и инвестиционного назначения, особенно отраслей шестого уклада: биотехнологий, нанотехнологий, робототехники, полномасштабных систем виртуальной реальности, новой медицины, высоких гуманитарных технологий, нового природопользования. Очерчены мероприятия по системной модернизации отраслевой структуры экономики Украины в части инновационного развития: активизация и поддержка со стороны государства инновационной направленности структурных изменений за счет стимулирования развития наукоемких и высокотехнологических отраслей, преодоления ресурсозатратного характера производства, формирования эффективного внутреннего рынка высоких технологий, участие отечественных предприятий в воплощении крупномасштабных международных проектов.

Ключевые слова: инновационная деятельность, высокотехнологические отрасли, структура экономики, инвесторы, человеческий капитал, инфраструктура, технологии.

The purpose of the article is to substantiate the features of the development and deployment of innovative activities in the context of an imperfect sectoral structure of the economy. Emphasis is placed on the current structure of GDP with underestimated share of services and overestimated share of agriculture in the structure of the economy of relatively developed countries, which is being developed in developed countries on the basis of transformation of knowledge, science and informatization into direct productive force. Therefore, an important problem of economic development, which entails negative social consequences, is the weakness of the consumer and the selectivity of the fund-forming segments of the economy. In the process of research used methods of

scientific cognition: observation and abstraction, comparison, analysis and synthesis, methods of historical and logical analysis of socio-economic realities. The statistical data on the position of Ukraine in the world rankings on the level of innovation of entrepreneurship are given. The necessity of development of branches of social orientation and investment purpose, and especially branches of the sixth order – biotechnologies, nanotechnologies, robotics, full-scale systems of virtual reality, new medicine, high humanitarian technologies, new nature management is emphasized. The measures of systemic modernization of the sectoral structure of the Ukrainian economy in terms of innovative development are outlined: activation and support from the state of the innovative orientation of structural changes by stimulating the development of science-intensive and high-tech industries, overcoming the resource-intensive nature of production, the formation of an effective internal market for high technologies, the participation of domestic enterprises in the implementation of large-scale international projects. The practical significance of the results obtained lies in the fact that the main provisions substantiated in this article are brought to the level of specific practical recommendations for the development of innovative activity in the context of an imperfect sectoral structure of the economy.

Key words: innovation activity, high-tech branches, structure of economy, investors, human capital, infrastructure, technologies.

Постановка проблеми. У важкий час повторюваних економічних криз, структурно деформованої економіки, появи ризиків, пов'язаних із наслідками COVID-19, проблеми інноваційного розвитку підприємств стають значно глибшими. Сьогодні в країні знижується інноваційна активність підприємств, руйнується весь ланцюг інноваційної діяльності, як наслідок, технічний рівень виробництва знижується, а обсяги випуску прогресивної продукції скорочуються. Україна повинна розвивати галузі соціальної спрямованості та галузі інвестиційного призначення. Це єдиний шлях стійкого економічного розвитку, шлях конкурентоспроможної держави. Проте інноваційна активність підприємств у нашій країні знижується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційної активності України досліджено вченими В. Герасимчуком, О. Ковтуном, В. Борисовим, К. Жадьком, Л. Лукічевою, А. Князевичем, Л.Г. Кудіновим, Л. Федуловою, Л. Фроловою та ін. Оцінку галузевої структури економіки здійснювали вчені В. Гордієнко, В. Геєць, А. Гальчинський, М. Меламед та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розбалансована галузева структура економіки України призвела до того, що сьогодні Україна займає 47-е місце у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом та 64-е місце у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business [5]. Частка експорту товарів із використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів (таких груп, як продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості, полімерні матеріали, машини, механізми, електротехнічне обладнання, засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби, 90-та підгрупа групи прилади та оптичні і фотографічні апарати) скоротилася з 19,2% у 2015 р. до 16,4% у 2019 р. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до середньовисокотехнологічного сектору переробної промисловості, становить 3,8% [4]. Спостерігається чітка

тенденція до зниження витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП: питома вага таких витрат у 2019 р. становила лише 0,43%. Скорочується частка машинобудування, галузей соціальної спрямованості внаслідок вищих темпів падіння реальних обсягів виробництва через недостатній попит на цю продукцію та відсутність умов для підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування шляхів розвитку та розгортання інноваційної діяльності в умовах недосконалої галузевої структури економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз впливу галузевої структури економіки на наповнення доходної частини державного бюджету [2] засвідчує, що і на двадцятому році відновлення економічного зростання за існуючої відтворювальної структури ВВП економічний розвиток України залишається у доволі жорстких рамках.

Наявна структура ВВП із заниженими показниками частки послуг та завищеними показниками частки сільського господарства у структурі економіки відносно розвинених країн світу не відповідає принципам постіндустріальної економіки, яка розбудовується в розвинутих країнах світу на базі перетворення знань, науки та інформатизації у безпосередню продуктивну силу, тому важливою проблемою економічного розвитку, яка тягне за собою й негативні соціальні наслідки, є слабкість споживчого та вибіркової фондоутворюючого сегментів економіки.

Одне з актуальних завдань економічної політики полягає у запровадженні соціального контролю над структурними та інституційними чинниками інфляції, що дасть змогу забезпечити належні умови для міжгалузевої конкуренції та перерозподілу прибутків на користь високотехнологічних галузей. Технологічне оновлення традиційних галузей та пріоритетний розвиток виробництв, які формують нові технологічні уклади, сприятимуть зростанню економіки України на якісно новій основі та створять умови

для повноправної участі нашої держави у системі світогосподарських зв'язків.

Сьогодні вже практично вичерпали себе чинники, що забезпечували останніми роками економічне зростання (незадіяні виробничі потужності, дешеві енергоносії, сприятлива зовнішня кон'юнктура), і якісна активізація інвестиційних процесів стає життєво важливою проблемою.

Аналізуючи вплив галузевої структури на конкурентоспроможність держави та інноваційний розвиток підприємництва, дійшли висновку, що сучасним джерелом конкурентних переваг держави є інновації і підприємницька діяльність, засновані на знаннях, виробленні програмних продуктів та інформаційних технологій.

Зростання частки послуг у розвинених країнах проходить за рахунок наукомістких галузей, таких як бізнес-послуги, фінансові послуги, телекомунікації і трансляції, послуги приватної охорони здоров'я й освіти.

Основою промислового наукомісткого виробництва є: машинобудування, верстатобудування, електротехнічна, авіакосмічна, хімічна, нафтопереробна, автомобільна, фармацевтична, комп'ютерна і телекомунікаційна промисловість. Продукція цих видів промисловості й є основою експорту розвинених країн світу. Тоді як основа експорту України – це металургія. Маючи надто велику металургійну промисловість, Україна приречена розвивати сучасне машинобудування.

Галузева структура промислового виробництва повинна наблизитися до пропорцій, які мають економічно розвинені країни та країни з перехідною економікою, що досягли економічного зростання в результаті реалізації активної інноваційно-інвестиційної політики.

Відтворювальна структура промисловості України за технологічними укладами не відповідає вимогам часу. Пануючі сьогодні у розвинених країнах, так званому технологічному ядрові, 5-й та 6-й технологічні уклади, в Україні не перевищують 5% промислового виробництва. На нашу думку, держава повинна приділяти особливу увагу галузям саме шостого укладу (підтримувати стартапи відповідних галузей, забезпечувати масштабованість інноваційних підприємств, надавати кредити тощо): біотехнологіям, нанотехнологіям, робототехніці, новій медицині, високим гуманітарним технологіям, новому природокористуванню.

Головною проблемою, що гальмує розвиток високотехнологічного сектора економіки, залишається відсутність фінансування, що сприяє скороченню чисельності наукових працівників. Недостатньо уваги приділяється питанням фінансового та матеріально-технічного забезпечення виконання наукових досліджень і розробок із пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки. Слід зазначити, що, крім недоліків у фінансуванні, концепції пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки минулих років недостат-

ньо висвітлювали необхідність використання найбільш перспективних технологічних процесів, у тому числі біотехнологій, інформаційних технологій, безвідходних, аерокосмічних технологій та інших технологічних процесів майбутнього. Для України існує тільки один можливий шлях довгострокового стабільного росту – всебічний розвиток та розширення внутрішнього ринку високотехнологічної промисловості, підвищення його конкурентоздатності [2]. Одним із таких напрямів вирішення цієї проблеми має бути використання високих технологій подвійного призначення (космічних технологій, технологій оборонної промисловості та ін.). Це дасть змогу без значних капіталовкладень за короткий термін налагодити випуск високотехнологічної продукції для потреб внутрішнього ринку, змінити позиції вітчизняного товаровиробника, забезпечити повне завантаження виробництва, адже сьогодні вітчизняний ринок заповнюється високотехнологічною продукцією товаровиробників інших країн (про це свідчить негативний баланс експортно-імпортних операцій), а продукція і технології українських виробників залишаються невикористаними. Упровадження таких технологій, з одного боку, забезпечить організацію серійного виробництва високотехнологічної продукції народногосподарського призначення, з іншого – надасть можливість зберегти критичні наукомісткі технології оборонного комплексу.

Відродження вітчизняного виробництва багатьох видів продукції машинобудування, в основі яких лежать технології подвійного призначення, можуть стати одним з основних джерел збільшення доходної частини державного бюджету.

З аналізу світового технологічного розвитку в регіональному розрізі випливає, що нині наявний надто високий рівень диференціації країн світу, тобто виразно виявляється глобальний технологічний розрив. Від розвитку нових технологій в абсолютному значенні виграють усі, тоді як у відносному, безумовно, виграють країни технологічного ядра – США, Китай, Японія, Німеччина, Англія, Франція, країни першого технологічного кола – Канада, Італія, Швеція, Австралія, Фінляндія, Нідерланди, Південна Корея, Сінгапур. Глобалізація головних ринків фактично не залишає для України ефективної можливості збереження поточної ситуації, що склалася в державі. Або Україна приймає нові виклики і бере на себе ризики участі в міжнародному поділі праці, намагається активно знайти своє місце у світовій економіці, або консервує теперішню структуру і тенденцію економічного та соціального розвитку. Йдеться про формування нової економіки країни під впливом інтенсивних процесів створення та поширення знань у всі сфери життя суспільства.

Складниками системної модернізації галузевої структури економіки України в частині інноваційного розвитку у визначеній перспективі мають стати:

– активізація і підтримка з боку держави інноваційної спрямованості структурних перетворень за рахунок стимулювання розвитку наукомістких і високотехнологічних галузей, особливо машинобудівного комплексу, та створення на цій основі умов для техніко-технологічного оновлення виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності українських товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках;

– подолання ресурсовитратного характеру виробництва на основі впровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій та стимулювання випуску продукції з високим рівнем доданої вартості і розвитку низьковитратних виробництв;

– формування ефективного внутрішнього ринку, у тому числі високих технологій;

– участь вітчизняних підприємств у втіленні великомасштабних міжнародних проєктів, розвитку трансферу високих технологій та продажу ліцензій наших фахівців у роботі міжнародних організацій із питань розвитку промисловості.

Додатковою проблемою для держави в умовах нестабільності, суперечливої політичної волі та гіперінформації є сучасна модель поведінки більшості економічних акторів – модель швидкого виграшу, якої активно дотримується й українська бізнес-еліта. Небезпечними її наслідками є невміння планувати і прогнозувати, втрата стратегічних орієнтацій на розвиток. Так, за даними Міністерства розвитку громад та територій України, у 2015–2019 рр. усі 25 регіонів України (100%) затвердили регіональні стратегії, але плани з їх реалізації (перший етап) затвердили й упроваджували у 2015 р. лише 16 регіонів (64%), у 2016 р. – 24 регіони, натомість плани з реалізації стратегій (другий етап) за період 2015–2016 рр. не було затверджено і впроваджено в жодному регіоні України. Відсоток виконання другого етапу реалізації страте-

гій за всіма регіонами у 2017 р. становив 52, у 2018 р. – 84 та у 2019 р. – 92 [6]. Уважаємо, що в умовах пандемії, криз довіри та відповідальності ситуація може надалі погіршуватися.

Не можна недооцінювати проблеми людського капіталу. Частка осіб, які мали повну вищу освіту, у 2019 р. по відношенню до 2015 р. дещо зросла і становила 39,4%. Натомість частка осіб, які мали тільки початкову загальну освіту, і тих, хто не мав ніякої, за п'ять років зросла з 26,4% до 29,2%.

За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації [7], рівень охоплення населення Інтернет-послугами (абонентів на 100 жителів) у 2019 р. становить лише 46% (приріст за 2015–2019 рр. – 228%). Також за цей період на 40% зросли витрати закладів вищої освіти на провадження наукової діяльності. За останні п'ять років неухильно зростають середні витрати на одного приведенного студента (в 1,9 рази), витрати на одного аспіранта (у 2,3 рази) та докторанта (у 2,6 рази). Натомість питома вага дослідників віком до 40 років у загальній кількості дослідників скоротилася на 13%.

Висновки. У статті обґрунтовано особливості розвитку і розгортання інноваційної діяльності в умовах недосконалої галузевої структури економіки. Наголошено, що українські підприємства повинні адаптувати ринковий та бізнесовий досвід провідних країн світу, поліпшувати інфраструктуру й інституційне середовище, нарощувати людський капітал, знання та технології. Своєю чергою, держава повинна сприяти легкості ведення бізнесу засобами допомоги у відновленні платоспроможності інноваційних підприємств, організації зовнішньої торгівлі, наданні кредитів, реєстрації власності, захисті прав інвесторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамович І.А. Напрямки активізації державної політики щодо залучення інвестицій в економіку України. *Економіка та держава*. 2007. № 3. С. 49–51.
2. Жадько К.С., Горященко Ю.Г. Структурна перебудова економіки України як стратегія інноваційного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 7. С. 8–11.
3. Меламед М. Структура ВВП за категоріями доходу і критерії структурної політики. *Вісник НБУ*. 2002. № 2. С. 9–19.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.12.2020).
5. Doing business Reports. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019> (дата звернення: 26.12.2020).
6. Офіційна сторінка Міністерства розвитку громад та територій України URL: <https://www.minregion.gov.ua/about> (дата звернення: 24.12.2020).
7. Офіційна сторінка Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації. URL: <https://nkrzi.gov.ua> (дата звернення: 24.12.2020).

REFERENCES:

1. Abramovych I. A. (2007) Napriamky aktyvizatsii derzhavnoi polityky shchodo zaluchennia investysii v ekonomiku Ukrainy [Directions for intensifying the state policy on attracting investments into the economy of Ukraine]. *Economy and state*, no. 3, pp. 49–51.

2. Zhadko K.S., Horiashchenko Yu.H. (2009) Strukturna perebudova ekonomiky Ukrainy yak stratehiia innovatsiinoho rozvytku [Structural restructuring of Ukraine's economy as a strategy of innovative development]. *Investments: practice and experience*, no. 7, pp. 8–11.
3. Melamed M. (2002) Struktura VVP za katehoriiami dokhodu i kryterii strukturnoi polityky [GDP structure by income categories and structural policy criteria]. *Bulletin of the NBU*, no. 2, pp. 9–19.
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2020), Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 24 December 2020).
5. Doing business Reports. Available at: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2019> (accessed 26 December 2020).
6. Ofitsiina storinka Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/about/> (accessed 24 December 2020).
7. Ofitsiina storinka Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuвання u sferi zv'iazku ta informaty-zatsii. Available at: <https://nkrzi.gov.ua/> (accessed 24 December 2020).